

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СУТНОСТІ СИСТЕМИ ОСВІТИ

Сучасна освіта України перебуває в стані реформування, яке зумовлене як загальносвітовими тенденціями, так і інституціональними перетвореннями. Аналіз праць учених-економістів свідчить про те, що освітнє виробництво являє собою процес, в результаті якого створюється освітній продукт в процесі взаємодії факторів виробництва [1-7], що обумовлює доцільність його вивчення як системи.

З'ясування сутнісно-змістової еволюції поняття системи вищої освіти вимагає насамперед уточнення авторського розуміння системи як такої. Існує велика кількість визначень поняття «система», які використовують залежно від контексту, галузі знань та цілей дослідження.

Сутність економічної системи як наукової категорії походить від філософського визначення, відповідно до якого система (systema – складене з частин, з'єднане) – сукупність елементів, що знаходяться у відносинах і зв'язках між собою й утворюють певну цілісність, єдність [8, с. 427].

Системний підхід покладений в основу розробленої Я. Корнаї [9] системної парадигми. Її основні положення, з якими доцільно погодитися, полягають у тому, що об'єкт вивчення певної теорії повинен розглядатися як цілісна система, яка має взаємозв'язки з іншими складними утвореннями; переваги складових системи є її продуктами; система розвивається під впливом зовнішніх спонукань і внутрішніх еволюційних змін; вона має певні недоліки, тобто дисфункції; властивості систем мають визначатися як кількісно, так і якісно.

В. М. Саратовський стверджує, що система – це скінченна множина функціональних елементів й відношень між ними, виокремлена зі середовища відповідно до визначеної мети в межах певного інтервалу часу [10]. Ю. І. Черняк зазначає, що система – це відображення у свідомості певного суб'єкта, дослідника чи спостерігача властивостей об'єктів та їх відношень у вирішенні питань дослідження або пізнання [11]. Дмитриченко Л. стверджує, що економічна система – це по-перше, сукупність взаємопов'язаних економічних елементів, що утворюють певну цілісність, економічну структуру суспільства; по-друге, єдність відносин, що складаються з приводу виробництва, розподілу, обміну та споживання економічних благ, і громадських інститутів, які регулюють ці відносини [12, с. 21]. В. Крижко і І. Мамаєва вважають, що система – це «будь-який об'єкт, або

сукупність взаємодіючих об'єктів будь-якої (у тому числі різної) природи, який має яскраво виражену «системну» властивість, котру не має жодна з частин системи при будь-якому способі ділення та котра не виводиться з властивостей частин» [2, с. 135].

Тобто, будь-яка система представляє собою скінченну безліч елементів, що відокремлюються з нескінченного світу. Основними елементами економічної системи є: 1) виробничі відносини (сукупність матеріально-речових та інтелектуальних чинників економічного розвитку); сучасні продуктивні сили складаються з предметів та засобів праці, людини, науки, сил природи, засобів зв'язку та комунікацій; 2) економічні відносини, що складаються з виробництва, розподілу, обміну та споживання економічних благ і включають техніко-економічні відносини (спеціалізація, кооперування, концентрація виробництва), організаційно-економічні відносини (менеджмент і маркетинг), відносини власності; 3) господарський механізм (сукупність організаційних структур, правових норм, форм і методів управління процесом відтворення, механізм використання економічних законів і механізмів розв'язання суперечностей економічної системи) [12, с. 21].

Від загального визначення системи простежимо перехід до визначення поняття «освітня система». Дослідженню системи освіти присвячено багато праць економістів-класиків. Теорії класиків економічної думки щодо сутності й природи освіти пізніше трансформувалися в неокласичну теорію, перш за все, у двох концепціях – людського капіталу (Г. Беккер, Дж. Мінцер, М. Дж. Баумен, Т. Шульц, Е. Ф. Денісон, А. О. Крюгер та ін.) і виробничої функції освіти (У. Дойл, Дж. Ферріс, Д. Монк та ін.).

Концепція людського капіталу – економічна модель, що описує залежність між заробітками та конкурентоспроможністю людини ринку праці і накопиченими їм запасом знань, умінь та навичок при цьому ефективність освіти розглядається як ефективність інвестицій в освіту і визначається як відношення результатів освіти до витрат на її отримання [3, с. 123].

Концепція виробничої функції освіти – економічна модель, що описує залежність між знаннями, уміннями та навичками людини як результатами освітнього процесу і його факторами (людськими, матеріальними, фінансовими і іншими факторами освіти). Ефективність освіти розглядається як ефективність освітнього

виробництва і визначається як відношення випуску продукції освітнього виробництва до витрат його ресурсів [3, с. 123].

Незважаючи на безумовну значущість наведених положень, вони є неповними, що вимагає їх подальшого розвитку.

В сучасній економічній літературі питанням дослідженню системи освіти присвячено багато наукових праць. Так, А. В. Євтодюк вважає, що освітня система – це системоформувальна підсистема національної системи освіти, наділена специфічними функціями; впорядкована, структурна, самоорганізована цілісність історично зумовлених і взаємопов'язаних поглядів, переконань, ідеалів, національних традицій та практикуючих дій, об'єднаних спільними мотивами, задачами і цілями, що спрямовані на навчання й виховання людини задля досягнення нею певного рівня освіченості як ступеня становлення особистості [13]. П.О. Владиславлев під системою освіти розуміє систему різних видів навчально-виховних закладів та форм організованого самовиховання, яка забезпечує відповідність освіти, кваліфікації та виховання членів суспільства рівню розвитку його продуктивних сил [4, с. 21]. Ф. І. Перегудов та Ф. П. Тарасенко [14, с. 68] інтерпретують систему освіти як сукупність засобів для задоволення потреб людей у знаннях, вміннях та навичках в інтересах успішного розвитку духовних сил та здібностей, творчого потенціалу особистості та суспільного прогресу. В. Міщенко, С. Науменкова вказують, що саме система освіти, зокрема, професійної та вищої, безпосередньо пов'язана з розбудовою незалежної держави, національної й економічною безпекою, економічними й політичними перетвореннями та є ключовим елементом життєзабезпечення країни [7, с. 7].

М. В. Дмитришин стверджує, що «система освіти має бути орієнтована не тільки на замовлення з боку держави, але й на постійно зростаючі суспільні потреби, на певні інтереси особистостей, сімей, підприємств, місцевих громад. Саме орієнтація на реальні потреби конкретних груп споживачів освітніх послуг може створити основу для залучення додаткових матеріально-технічних і фінансових ресурсів в систему освіти» [5, с. 24].

Система вищої освіти є винятково складною багаторівневою структурою з розвинутою ієрархією, стан якої характеризується множиною параметрів. Качарян І. С. вважає, що основними рівнями цієї системи є: 1) вища освіта України – вищий рівень; 2) вища освіта регіонів та видів економічної діяльності (ВЕД) – середній рівень; 3) вищі навчальні заклади – нижчий рівень [6, с. 26].

Оскільки дефініція будь-якого явища має відображати його сутність, то й у визначенні системи освіти слід чітко окреслити її форму, принципи й призначення.

Наукові погляди науковців на розгляд освіти як системи досить різняться. Вважаємо, що систему освіти доцільно розглядати як відкриту, багатокомпонентну, нелінійну, нерівноважну,

відтворювальну соціально-економічну систему, що функціонує у відповідності з принципом позитивного зворотного зв'язку, здатна до зміни власної структури з метою пристосування до змін зовнішніх умов свого існування та направлена на задоволення перспективної потреби у фахівцях, що сприятиме зростанню макроекономічних показників розвитку країни. Система освіти є: 1) відкритою, оскільки їй притаманні риси відкритої системи (обмін з іншими системами речовиною (ресурсами), енергією (фінансами) та інформацією (знаннями)); 2) багатокомпонентною (має велику кількість взаємодіючих підсистем); 3) нелінійною (в ній існують обернені зв'язки між змінними в часі та просторі величинами, які описують стан системи); 4) нерівноважною (в ній з певною швидкістю відбуваються різні динамічні процеси), 5) соціально-економічною (створення освітніх продуктів забезпечує виникнення економічного та соціального ефектів).

Література

1. Грищенко І. М. Професійна освіта в системі економічних досліджень: монографія. К.: Грамота, 2014. 384 с.
2. Крижко В. В., Мамаєва І. О. Аксіологічний потенціал державного управління освітою. К.: Освіта України, 2005. 224 с.
3. Тимошенко І. В. Система образования в зеркале экономической науки: монография. Х.: Изд-во НУА, 2005. 296 с.
4. Владиславлев П. А. Система образования в европейских странах СЭВ: экономические и социальные проблемы. М.: Наука, 1989. 133 с.
5. Дмитришин М. В. Формування та ефективність фінансового механізму вищих навчальних закладів: монографія. – Івано-Франківськ: НАІР, 2014. 164 с.
6. Качарян І. С. Макроекономічне планування в управлінні системою вищої освіти України: дис. ... докт. екон. наук : 08.00.03. Полтава, 2016. 460 с.
7. Міщенко В., Науменкова С. Особливості функціонування вищої школи України в ринкових умовах: вища школа України між минулим і майбутнім. Вища школа. 2001. №1. С.6-17.
8. Философский словарь / под ред. И. Т. Фролова. 5-е изд. М.: Политиздат, 1987. 590 с.
9. Корнаи Я. Системная парадигма. Вопросы экономики. 2002. № 4. С. 4 – 22.
10. Саратовский В. Н. Основы систематизации всеобщих категорий. Томск. 1973. 432 с.
11. Черняк Ю. И. Системный анализ в управлении экономикой. М. 1975. 193 с.
12. Дмитриченко Л. Економічні системи: методологія наукового пізнання і критерії класифікації. СХІД. 2016. № 3(143). С. 20-26.
13. Євтодюк А. В. Синергетичні засади моделювання освітніх систем: автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03. Київ, 2002. 20 с.
14. Перегудов Ф.И., Тарасенко Ф.П. Введение в системный анализ. М.: Высш. шк., 1989. 367 с.